

witnesses in the criminal rule-making. Legal frameworks of providing of defence of witnesses that participate in the criminal rule-making are investigational.

For the effective providing of defence of witnesses in the criminal rule-making I am, development of problems of concept, essence of this activity, what necessary for faultless application of her results in practice, deeper and perfect directed study of criminogenic terms, that cause distribution of offences, developments of the scientifically reasonable conclusions and recommendations, sent to the improvement of tactics of defence of witnesses here criminal trespasses.

The of of main constituent of providing of safety of persons that participate in the criminal rule – making is realization legal of by a law by law enforcement authorities of the measures, sent to protecting of life, health, accommodation and property of these persons from criminal encroachments, with the aim of creation of necessary terms for the proper realization of justice. Thus, the objects of defence are life, health, accommodation and other property of corresponding category of persons. Neutralization of these negative influences can be attained only by the professionally prepared workers of law enforcement authorities during determination of their status, corresponding operative measures and sufficient financing. Time comes to a head obviously, when it is necessary to decide this problem in Ukraine both at legislative level and in a practical plane.

Key words: criminal realization, providing, defence, witness, near, threats, lives, health, accommodation, property relation.

Стаття надійшла 22 серпня 2017 р.

УДК 343.98

М. П. Климчук,
С. І. Марко

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ПЛАСТИКОВИХ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

На підставі узагальнення даних слідчої та судової практики досліджено відомості про найпоширеніші способи вчинення шахрайства з використанням пластикових платіжних карток. Запропоновано комплекс заходів у боротьбі з шахрайством цього виду: розробка відповідного законодавства; поліпшення системи навчання та тренування співробітників правоохоронних органів і банківського персоналу; налагодження взаємодії між правоохоронними органами та банківськими установами; роз'яснювальна робота серед користувачів пластиковими платіжними картками; підготування сучасних методичних рекомендацій і впровадження їх у діяльність правоохоронних органів.

Ключові слова: шахрайство, розслідування, банківська діяльність, спосіб учинення шахрайства, пластикові платіжні картки.

Постановка проблеми. Одним із найнебезпечніших і найпоширеніших корисливих злочинів проти власності є шахрайство, збитки від учинення якого постійно зростають. Шахрайство дестабілізує відносини власності, порушує право власності і, безумовно, спричиняє шкідливі наслідки для економічного добробуту держави, суспільства, фізичних осіб [1, с. 3]. Сподіваючись убезпечити свої матеріальні кошти або навіть збільшити їх обсяги, клієнти ввіряють свої кошти банківським установам, які не можуть стовідсотково гарантувати надійність їх збереження від певних видів загроз, їхні служби безпеки незавжди здатні протистояти новим способам учинення шахрайських посягань [2, с. 82].

Зазначимо, що шахрайство з платіжними пластиковими картками як серйозна проблема виникло у 90-ті роки ХХ ст. і пов'язане з неправомірним використанням і кредитних, і дебітних карток. Цей вид злочинів вирізняється простотою, відсутністю насилля, а також тим, що потерпілі – банк і законний власник картки зазвичай ніколи не бачать злочинця [3, с. 73]. Наразі неабиякої «популярності» набули шахрайські дії з використанням пластикових платіжних карток. Суспільна небезпечність таких злочинів полягає в тому, що поряд із посяганням на власність громадян, їх грошові кошти, які знаходяться на банківських рахунках, злочинці завдають збитків, інформаційній та економічній безпеці [4, с. 132], злагодженому функціонуванню банківської системи, підривають довіру до неї громадян загалом.

Кількість махінацій із банківськими платіжними картками постійно зростає. Так, 2016 року сума знятих аферистами грошей становить приблизно 340 млн грн, а це в чотири рази більше, ніж було 2015 року [5]. Більше половини з них – кримінальні правопорушення з застосуванням методів впливу на психологію людей.

Розслідування шахрайства з використанням пластикових платіжних карток пов'язане із значним обсягом роботи, специфічністю умов розслідування, необхідністю проведення комплексу оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій. Однак, як свідчить практика, оперативні та слідчі працівники незавжди володіють необхідними знаннями про способи вчинення такого виду шахрайства для успішного його виявлення і розслідування. За статистикою, поліція розкриває кожні п'ять таких злочинів, але тільки, якщо жертва своєчасно звертається до правоохоронців [5].

Недостатня кількість упорядкованих, систематизованих відомостей і про способи шахрайства з використанням пластикових платіжних карток, і про особливості їх розслідування, також не сприяє ефективній боротьбі з цим видом злочинів. Водночас злочинці зазвичай добре орієнтуються у банківському, податковому законодавстві, воло-

діють відповідними знаннями у сфері користування пластиковими платіжними картками. Непоодинокими є випадки використання корупційних зв'язків з банківськими працівниками, державними службовцями різних рівнів, що дає змогу приховувати злочинну діяльність і чинити протидію розслідуванню.

Стан дослідження. Проблематику розслідування шахрайства розглядали такі науковці, як Д. В. Березін, А. Ф. Волобуєв, О. В. Волохова, В. І. Гасенко, В. П. Лаврова, В. Д. Ларичева, Т. А. Пазинич, Г. М. Спіріна, С. Ю. Шарова, П. С. Яні та ін.

Водночас наукових розробок з створення цілісної наукової концепції розслідування шахрайства з використанням пластикових платіжних карток, яка б формувалася на новітніх положеннях теорії криміналістики і узагальненні кримінальних проваджень цього виду, нині недостатньо.

Метою статті є узагальнення та систематизація наявних відомостей про способи вчинення шахрайства з використанням пластикових платіжних карток.

Виклад основних положень. Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», платіжна картка – це електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором [6].

Нині банківські картки стали базовим елементом електронних банківських систем, витісняючи готівкові кошти. Банківська картка є простим і прогресивним засобом організації безготівкових розрахунків, на цій міститься певна інформація, необхідна для доступу до рахунка в банку, проведення розрахунків за товари та послуги, а також зняття готівки. Банківська пластикова картка надає цілодобовий доступ до банківського рахунка. У зв'язку із цим в її держателя з'являється значна кількість переваг. Проте активна трансформація грошей у безготівкову форму не гарантує громадянам їх цілості й убезпечення від злочинних посягань. Водночас не кожен громадянин є достатньо обізнаним у тому, як правильно користуватися банківською картою, щоб зберегти свої кошти від шахрайських зазіхань [2, с. 83].

Наразі відомо чимало видів шахрайства з банківськими картками та банкоматами: «скімінг», «траппінг», «фантом», «шаттер»,

«шиммінг», «трешинг», «фармінг», «фітінг» [4, с. 133]. Набирає популярності використання злочинцями такого способу шахрайства, як «соціальний інжиніринг». Це свідчить про те, що злочинці стають винахідливішими, залучаючи до незаконної діяльності не тільки сучасні технології, а й психологічні прийоми.

Соціальний інжиніринг у цьому разі – це спосіб спілкування шахрая з клієнтом банку, що дає змогу вивести щось (наприклад, гроші з карткового рахунка), дізнавшись усі необхідні дані у людини. Основна ознака такого шахрайства – це дуже незвичайне прохання від незнайомої людини, велика терміновість, загроза негативних наслідків у разі невиконання. Шахраї використовують актуальні соціальні теми, наприклад, збір коштів для добровольців у зоні АТО або особисті прихильності такі, як неспокій за близьких родичів. Злочинець часто видає себе за важливу особу і називає багато знайомих імен тощо. Через те, що людина робить операцію своїми руками, за формальними ознаками такі перекази виокремити дуже складно, а заблокувати немає можливості [7].

Часто потенційні жертви піддаються на вмовляння маніпуляторів, які, користуючись їх недостатньою обізнаністю в частині користування банкоматами і терміналами, за допомогою «підказок» та «інструкцій» обманом змушують перевести грошові кошти. Водночас жертва, не звертаючи увагу на те, які пункти меню вибирає в банкоматі, і не читаючи текст на екрані про адресата отримання коштів, може навіть і не здогадатися, що замість отримання коштів відправила свої накопичення на чужий рахунок.

Фатальний збіг обставин, за якими жертва опинилася не в тому місці, не в той час, для таких злочинів не характерний. Віктимна ситуація виникає як результат опосередкованого зв'язку між злочинцем і жертвою, але навіть за несприятливої ситуації в особи є можливість запобігти злочину [4, с. 135].

У контексті досліджуваної проблеми нагадаємо, що кримінальне процесуальне значення способу вчинення злочину полягає в тому, що він визнається обставиною, яка підлягає доказуванню (ст. 91 КПК України). Крім того, правове значення способу вчинення злочину є важливим для реального забезпечення права обвинуваченого на захист, оскільки особа, яка притягнута до кримінальної відповідальності, може ефективно захищатись від пред'явлених обвинувачень тільки тоді, коли їй відомо, за які вчинки вона відповідає [8, с. 18].

В. Ю. Шепітько стверджує, що спосіб учинення злочину – спосіб дій злочинця, що виражається у певній системі операцій і прийомів. Його структура охоплює: способи готування до злочинного

діяння, способи його вчинення та способи приховування (маскування) [9, с. 328]. Водночас, на думку науковця, спосіб учинення злочину незавжди має повну структуру.

Отже, спосіб учинення злочину – це не просто сукупність вольових дій, а закономірно визначена, структурована система поведінки суб'єкта, спрямована на підготовку, вчинення та приховування злочину. В криміналістиці спосіб учинення злочину застосовується для пошуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, для з'ясування закономірностей механізму слідоутворення, що в одних випадках дає змогу доказати спосіб, а в інших, виходячи з закономірностей механізму слідоутворення, – виявити інші сліди [10, с. 172].

Дослідимо детальніше окремі порівняно нові способи афер із платіжними банківськими картками.

Удавання з себе шахраєм турботливого батька, який намагається придбати через Інтернет певну річ для своєї неповнолітньої дитини. Його мета – підвести жертву-продавця до банкомата з метою здійснення ним переказу коштів. У телефонній розмові (зазвичай жінці, яка має чимало домашніх справ і доглядає за маленькою дитиною) він погоджується на суму, вказану в інтернет-оголошенні і просить продиктувати номер картки, на яку він буцімто збирається переказати гроші. Переважно таке прохання не насторожує жертву, оскільки жодні інші особисті дані вона не повідомляє. Згодом «покупець» передзвонює і, прикриваючись «легендою», повідомляє, що переказ чомусь не пройшов, тому, щоб отримати переказ, продавець повинен підійти до банкомата і виконати інструкції.

Інша роль: злочинці видають себе за співробітника кредитного відділу банку, який хоче переконатися, що ваша картка не була викрадена, а для цього потрібно підійти до банкомата. Або ж повідомляє радісну звістку про переплату по кредиту майбутньої жертви, яку можна отримати назад, тому що в банку ребрендинг (зміна назви), лиття, продаж іноземцям тощо – а далі все за схемою.

Шахраї можуть також «розігравати роль» волонтерів, які збирають гроші на користь клієнта без його відома. Наприклад, дізналися, що син-боєць у зоні АТО отримав травму, або, що він у лікарні й терміново потребує перерахунку коштів на хірургічну операцію. В таких випадках необхідність підійти до банкомата зазвичай пояснюється прагненням заощадити на податку, який доведеться заплатити із зібраної суми. Хоча, насправді, благодійна діяльність оподаткування не підлягає.

На практиці траплялися випадки, коли злочинці знаходили в Інтернеті оголошення зі збору благодійних коштів, дзвонили авторам

оголошень і представлялися людьми, які бажають перерахувати допомогу хворій дитині. Для цього просили назвати CVV-код, розміщений на зворотному боці картки, та термін дії карткового рахунка. Потім заповнювали дані в «Приват24», система без правильного коду доступу пропонувала змінити пароль рахунка. Далі на телефон власника рахунка приходило смс-повідомлення, а злочинці телефонували знов і просили назвати зміст смс, нібито для отримання додаткової картки благодійності. За допомогою нового пароля знімали гроші, які були призначені на лікування [11].

Доволі поширеними є ситуації, коли шахрай видає себе за спонсора, який готовий допомогти у складній ситуації, однак відправити кошти на рахунок адресата заважають певні технічні складнощі. До жертви (як правило, пенсійного віку) можуть зателефонувати нібито співробітники пенсійного фонду та розповісти про разову надбавку до пенсії, яку потрібно забрати терміново через ліміт коштів, виділений на це Урядом.

Як відомо, чимало клієнтів банків користуються банківською послугою смс-банкінгу. Суть її полягає в тому, що банк надсилає на мобільний телефон особи повідомлення про здійснені карткові операції. Найпростішою є схема «підтвердження переказу через смс», коли жертву просять набрати комбінацію цифр і букв та відправити на сервісний номер банку, щоб підтвердити, що клієнт готовий прийняти кошти на свій рахунок. Цей набір цифр і букв шахраї надиктовують або надсилають смс-повідомленням. Насправді ж вони використовують команду смс-банкінгу про переказ коштів із картки жертви.

Іноді шахраями-хакерами, які готуються зламати рахунок користувача, використовуються складніші схеми. Їх початкова мета – зробити так, щоб власник рахунка перестав отримувати банківські смс-повідомлення. Найчастіше злочинці намагаються надати банку інший номер телефона. У власника рахунка виманюють номер його телефона, який прив'язаний до банківського рахунка і на який приходять повідомлення банку (а також коди підтвердження платежів, якщо йдеться про покупки на різних сайтах) – інформація про списання коштів. Згодом, щоб адресат нібито отримав гроші, шахраї вимагають підтвердити номер мобільного в банкоматі. Номер ніби не перевіряється, тому просять ввести той, який вони продикують. Так вони підв'язують банківську картку до свого номера телефона, отримують на нього коди і виконують переказ грошей, а на телефон власника повідомлення про списання не приходять, тому оперативно зреагувати на шахрайські дії можливості немає.

До найризикованіших для шахраїв способів зняття грошей із чужого рахунка належить заволодіння дублікатом сім-картки мобіль-

ного номера власника банківської картки. В цьому випадку змінювати номер, прив'язаний до банківської картки, не потрібно: телефон жертви буде заблокований, а шахраї, як і в попередньому випадку, отримують паролі й коди підтвердження операцій в Інтернеті або за допомогою смс-банкінгу. Жертвами таких дій часто стають продавці товару через інтернет-сайти, до яких часто телефонують з незнайомих номерів.

Щоб отримати дублікат сім-картки шахраї або змушують майбутню жертву декілька разів поспіль їм подзвонити і не беруть трубку, або телефонують самі й обривають зв'язок. Після цього на мобільний рахунок власника картки приходять поповнення на мінімальну суму від невідомої особи, а далі номер «раптом» блокується. Маючи інформацію про останні набрані номери, час останнього дзвінка з номера й останнє поповнення, шахраї замовляють у мобільного оператора дублікат сім-картки. За нею є підставна особа.

Щоправда, мобільні оператори запевняють, що отримати дублікат сім-картки є доволі складно. Якщо абонент користується контрактним обслуговуванням, для заміни сім-картки йому потрібно пред'явити документ, що засвідчує особу. А, якщо це абонент, який обслуговується знеособлено, тобто на умовах припейд-тарифів, він повинен довести, що є власником номера телефона, з яким пов'язана сім-картка. Для цього є спеціальний алгоритм ідентифікації. Неможливо просто назвати будь-який номер мобільного телефона, перерахувати дві-три останні дії з цим номером телефона й отримати нову сім-картку, пов'язану з номером цього телефона. Абонент повинен правильно відповісти на запитання і повідомити інформацію, пов'язану з використанням номера, яку може знати тільки він. За найменшого сумніву експерт може відмовити в послугі відновлення сім-картки [7].

Висновки. Очевидно, що людство постійно розвивається, і з його розвитком з'являтимуться й удосконалюватимуться способи вчинення злочинів у сфері використання пластикових платіжних карток. Вважаємо до комплексу заходів у боротьбі з шахрайством цього виду доречно віднести: а) розробку відповідного законодавства на основі вивчення позитивного досвіду інших країн; б) поліпшення системи навчання та тренування співробітників правоохоронних органів і банківського персоналу; в) налагодження взаємодії між правоохоронними органами та банківськими установами у цьому напрямку; г) відповідну роз'яснювальну роботу серед користувачів пластиковими платіжними картками; г) підготування сучасних методичних рекомендацій, пов'язаних із методикою розслідування шахрайства, вчине-

ного з використанням пластикових платіжних карток та впровадження їх у діяльність правоохоронних органів.

1. Байдусі Мохаммед А. М. Кримінальна відповідальність за шахрайство за законодавством Єгипту, Йорданії, України (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Мохаммед А. М. Байдусі. – К., 2017. – 16 с.

2. Клочко А. М. Шахрайство з використанням банківських платіжних карток / А. М. Клочко, А. О. Єременко // Юридичний електронний науковий журнал. – 2016. – № 1. – С. 82–86.

3. Котляревский А. И. Международный опыт расследования мошенничества с использованием кредитных карточек / А. И. Котляревский // Бюллетень МВД Украины. – 1977. – № 120. – С. 73.

4. Пивоваров В. В. Шахрайство із банківськими картками: окремі питання віктимологічної профілактики / В. В. Пивоваров, К. В. Терещенко // Карпатський правничий часопис. – 2015. – Вип. 10. – С. 132–137.

5. Осторожно, мошенники: с банковских карт украинцев «увели» миллионы гривен [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.segodnya.ua.

6. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

7. Шахрайства з банківськими картками, як не стати жертвою інтернет-шахраїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: groshi-v-kredit.org.ua.

8. Бахин В. П. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент расследования / В. П. Бахин // Вестник криминалистики. – М., 2000. – Вып. 1. – С. 18–19.

9. Криміналістика: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Ін Юре, 2010. – 496 с.

10. Курс криминалистики. Общая часть / отв. ред. В. Е. Корноухов. – М.: Юрист, 2000. – 784 с.

11. Оприлюднено шість нових способів афер з картками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: news.finance.ua.

Климчук М. П., Марко С. И. Криминалистическая характеристика способов совершения мошенничества с использованием пластиковых платежных карточек

На основании обобщения данных следственной и судебной практики анализируются сведения о наиболее распространенных способах совершения мошенничества с использованием пластиковых платежных карточек. Предлагается комплекс мер по борьбе с мошенничеством этого вида: разработка соответствующего законодательства; улучшение системы обучения и тренировки сотрудников правоохранительных органов и банковского персонала; налаживание взаимодействия между правоохранительными органами и бан-

ковскими учреждениями; разъяснительная работа среди пользователей пластиковых платежных карточек; подготовка современных методических рекомендаций и внедрение их в деятельность правоохранительных органов.

Ключевые слова: мошенничество, расследование, банковская деятельность, способ совершения мошенничества, пластиковые платежные карточки.

Klymchuk M. P., Marco S. I. Forensic description of methods of committing fraud with the use of plastic payment cards

The information of the most common ways of committing fraud using plastic payment cards, which is based on generalization of the data of investigative and judicial practice, is researched in the article. The complex measures on revealing and prevention of the specified criminal offenses is offered here.

The author points out that the fraud investigation into using plastic cards due to the significant amount of work, terms of specificity investigation, the need for complex search operations and investigative (detective) action. However, in practice, operational and investigative staff do not always have the necessary knowledge on how to commit this type of fraud for its successful detection and investigation.

Among the many types of fraud with bank cards and ATMs is becoming popular using by criminals of this method of fraud as «social engineering» – a way of communication cheater with a client of a bank that allows you to bring something (eg, money from the card account) to learn all the necessary data on the person. This indicates that criminals are becoming more inventive, involving for illegal activities not only advanced technologies but also psychological techniques.

The information of the way of committing fraud using plastic cards is the basis for the nomination versions; planning and organization of the investigation; choosing the optimal direction of the investigation; prediction mechanism of the offense; developing measures to prevent such crime is noted in the article. The main aim in the article is to summarize and organize the available information on methods of committing fraud with plastic cards.

The complex measures infighting against fraud are: the development of appropriate legislation by examining the positive experience of other countries, improving education and training of law enforcement officials and bank staff.

It is also establishing cooperation between law enforcement agencies and banking institutions in this direction and related awareness among users of plastic payment cards. Particular attention paid to the development of modern guidelines relating to the method of investigating fraud which are committed using plastic cards and implementation them in law enforcement activities.

Key words: fraud, investigation, banking, the way of committing fraud, plastic payment cards.

Стаття надійшла 21 квітня 2017 р.